

DOI: 10.59560/18291155-2024.1-151

ՇՈՂԵՐ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՀՀ ՆԳՆ փրկարար ծառայության
ծառայության կազմակերպման
վարչության հրահանգիչ,
Հայ-ռուսական համալսարանի
քաղաքագիտության ամբիոնի հայցորդ

**ՄԱՍՍԱՅԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Ամփոփագիր

Տեղեկատվության ազատության իրավունքը մարդու հիմնարար իրավունքներից է, որի պատշաճ օրենսդրական կարգավորման և իրականացման մեխանիզմների բացակայության պայմաններում էապես դժվարանում է նաև այլ՝ հարակից իրավունքների իրականացումը: Սույն հոդվածը միտված է Հայաստանի Հանրապետությունում մասսայական տեղեկատվության ազատության սահմանադրաիրավական երաշխիքների ուսումնասիրությանը: Ոլորտը կարգավորող օրենսդրության ուսումնասիրությունը թույլ է տվել բացահայտել, որ մասսայական տեղեկատվության ազատության հայեցակարգի օրենսդրական ամրագրումը միակողմանի է և ամբողջովին չի արտացոլում անհատի, հասարակության և պետության շահերի հավասարակշռության ապահովման երաշխիքների սահմանադրորեն հիմնավորված անհրաժեշտությունը:

Հիմնաբառեր. Սահմանադրություն, երաշխիք, տեղեկատվության ազատություն, հիմնարար իրավունքներ, մասսայական տեղեկատվություն:

1. «Երաշխիք» հասկացության ծագումնաբանությունն ու հիմնական սահմանումները

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ ♦ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ♦ 1(113)2024

«Երաշխիք» բառը ծագել է ֆրանսերեն «garantie» բառից և թարգմանվում է որպես ապահովում, պաշտպանություն¹: Հասկացությունը մշակվել է երկար տարիներ և ներկայացնում է սերունդների գիտական մտքի ձեռքբերումները:

Պ.Պ. Գլուշչենկոն և մի շարք այլ հեղինակներ երաշխիքները սահմանում են որպես տնտեսական, քաղաքական, գաղափարական և իրավական միջոցներ, որոնք ապահովում են այդ իրավունքների և շահերի շարունակական բարելավումը, դրանց իրականացումը և անհրաժեշտության դեպքում՝ արդյունավետ պաշտպանությունը: Ս.Ն. Բուլդիրը ձևակերպում է հետևյալ սահմանումը. «Երաշխիքներն այն ընդհանուր պայմաններն ու իրավական տեխնիկայի հատուկ միջոցներն են, որոնք ապահովում են փաստացի իրականացում, հուսալի պաշտպանություն, իսկ մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների խախտման դեպքում՝ վերջիններիս պաշտպանությունը»²: Ս.Վ. Իվանովը երաշխիքները սահմանում է որպես մի շարք պայմաններ, միջոցներ, մեթոդներ, որոնք նախատեսված են ինչ-որ բան ապահովելու համար, իսկ սահմանադրական-իրավական երաշխիքը՝ որոշակի երևույթ սահմանադրական իրավունքի ոլորտում, առանց որի հնարավոր օբյեկտի անվտանգությունը չի կարող ապահովվել կամ առանց որի դրա արդյունավետությունը անբավարար կլինի³: Ըստ Ա.Գ.Վաղարշյանի՝ մարդու իրավունքների երաշխիքները պայմաններ, կառուցակարգեր, եղանակներ ու միջոցներ են՝ ուղղված իրավունքների և ազատությունների կենսագործմանը, դրանց պահպանությանը և պատշաճ պաշտպանությանը: Առանց երաշխիքների մարդու իրավունքները կմնան բարի ցանկություն, պատվիրան և չեն կարող կատարել իրենց հասարակական առաքելությունը: Այդ երաշխիքների համակարգում կարևոր տեղ են գրավում իրավականները: Դրանք Սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրված մարդու իրավունքներն են, դրանց իրականացման կարգը, պահպանության և պաշտպանության իրավական միջոցները, կառուցակարգերը⁴:

¹ Տե՛ս Dictionnaire Français-Russe: Larousse. Paris. 2005. pg. 193:

² Տե՛ս **Болдырев С.Н.** Гарантии как технико-юридические средства обеспечения прав и свобод личности // Общество и право. 2010. № 5. - С. 21:

³ Տե՛ս **Иванов С.В.** Понятие и сущность конституционно-правовых гарантий // Вестник Омского университета. Сер.: Право. 2016. № 2. - С. 68:

⁴ Տե՛ս **Վաղարշյան Ա.Գ.**, Մարդու իրավունքների ու ազատությունների կենսագործման և սահմանափակման սահմանադրական նորամուծությունները (համակարգային և ձևական իրավաբանական մեկնաբանություն), էջ 1:

2. Մասսայական տեղեկատվության ազատության իրավական երաշխիքները

Մասսայական տեղեկատվության ազատության իրավական երաշխիքներն անքակտելիորեն կապված են տեղեկատվական իրավունքների և ազատությունների երաշխիքների հետ: Տեղեկատվական իրավունքի հիմքը, դրա իրավական հենքերը, առաջին հերթին, տեղեկատվական իրավունքներն ու ազատություններն են, որոնց երաշխիքների ապահովումը հանդիսանում է իրավունքի նոր ճյուղի՝ տեղեկատվական իրավունքի նպատակը:

Տեղեկատվության ազատության իրավունքը մարդու հիմնարար իրավունքներից է, որի պատշաճ օրեսդրական կարգավորման և իրականացման մեխանիզմների բացակայության պայմաններում մարդու համար էապես կոժվարանա նաև այլ իրավունքների իրականացումը: Կարևորելով տեղեկություն ստանալու իրավունքը՝ ամբողջ աշխարհում, ինչպես նաև մեր երկրում, ընդունվել են տեղեկատվության ազատության վերաբերյալ մի շարք իրավական ակտեր:

Խոսքի, կարծիքի և տեղեկատվության ազատությունը դասվում է քաղաքակրթության համեմատաբար նոր ձեռքբերումների շարքին: Մարդկության պատմության մեծ մասն ընթացել է այդպիսի ազատության ժխտման և այն կարծիքի ու խոսքի սահմանափակման պայմաններում, որոնք բնակչության մեծամասնության կամ իշխող դասակարգերի կողմից համարվում էին վնասակար, վտանգավոր կամ կեղծ: Խոսքի ազատության սկիզբը դրեց անգլիական 1689 թվականի Իրավունքների մասին բիլլը: Այնուհետև այն արտացոլվեց 1787 թվականի ԱՄՆ-ի Սահմանադրության առաջին փոփոխության մեջ, և աստիճանաբար 20-րդ դարի սկզբին եվրոպական երկրների մեծ մասն իր սահմանադրական ակտերում երաշխավորեց այդ ազատությունը¹:

1789 թվականի Մարդու և քաղաքացու իրավունքների հռչակագրում (Ֆրանսիա) ասվում է. «Յուրաքանչյուր պետական միավորման նպատակն է ապահովել մարդու բնական և անօտարելի իրավունքները»:

Այս փաստաթղթերը, որոնք մինչ օրս գործում են իրենց երկրներում, հետագայում հիմք են հանդիսացել միջազգային փաստաթղթերի համար, իսկ վերջիններս, իրենց հերթին, դարձել են ներպետական իրավական ակտերի մոդելներ՝ դրանով իսկ մատնանշելով ներպետական և միջպետական իրավունքի փոխկախվածությունը:

¹ Տե՛ս Հարությունյան Գ.Գ., Վաղարշյան Ա.Գ., «Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Եր., 2010թ.:

1(113)2024

◆ ՏԵՂԵԿՎՈՐ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱՐԴՈՎԱԿԱՆ ՂԱՏՎՈՐՈՒՄ

Ինչպես նշել է Վ.Ե. Չիրկինը, սկսած 1789 թվականի Մարդու և քաղաքացու իրավունքների ֆրանսիական հռչակագրից, աշխարհի երկրների սահմանադրությունների մեծ մասը սկսեցին պարունակել նորմեր՝ կապված մարդու և քաղաքացու իրավական կարգավիճակի հետ, ներառյալ տեղեկատվության իրավունքը:

Ազատությունը, ներառյալ լրատվամիջոցների ազատությունը, առանձին պետությունում չի կարող գոյություն ունենալ համաշխարհային հանրության այլ պետություններից մեկուսացված և չի կարող չհենվել որոշ ընդհանուր սկզբունքների, հիմքերի, ընդհանուր նախադրյալների վրա: Իսկ այդպիսի նախադրյալները հենց միջազգային ու միջպետական ակտերն են:

3. Մասսայական տեղեկատվության ազատությունը Հայաստանի Հանրապետությունում

Հայաստանի Հանրապետությունում տեղեկատվության ազատության իրավունքը կարգավորվում է ՀՀ կողմից վավերացված միջազգային-իրավական ակտերով, ՀՀ Սահմանադրությամբ, «Տեղեկատվության ազատության մասին», «Զանգվածային լրատվության մասին», «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին», «Անհատական տվյալների մասին» ՀՀ օրենքներով և այլ իրավական ակտերով:

Որպես մի շարք միջազգային կազմակերպությունների անդամ՝ ՀՀ-ն ստորագրել է մարդու իրավունքներին վերաբերող կարևորագույն միջազգային փաստաթղթեր՝ դրանով իսկ պարտավորվելով հարգել մարդու իրավունքները, այդ թվում՝ արտահայտվելու և տեղեկատվության ազատության իրավունքները:

Մարդու իրավունքները սահմանող հիմնական միջազգային իրավական փաստաթղթերից են «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը», «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան և «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային համաձայնագիրը»: Տեղեկություն փնտրելու և ստանալու իրավունքը հռչակվում է «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի» 19-րդ¹, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին»

¹ Տե՛ս The Right to Access to Public Information in the Americas: Specialized Supervisory and Enforcement Bodies <http://www.oas.org/en/iachr/expression/docs/reports/access/thematic%20report%20access%20to%20public%20information%202014.pdf>

Եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ¹, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային համաձայնագրի» 19-րդ² հոդվածներով:

Որպես ՄԱԿ-ի անդամ՝ Հայաստանը միացել է 1948 դեկտեմբերի 10-ի ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի կողմից ընդունված «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրին»: Հռչակագրի 19-րդ հոդվածը սահմանում է. «Յուրաքանչյուր ոք ունի համոզմունքների ազատության և դրանք անկաշկանդ արտահայտելու իրավունք, այդ իրավունքը ներառում է իր համոզմունքներին հավատարիմ մնալու ազատությունը և ցանկացած միջոցներով ու պետական սահմաններից անկախ տեղեկատվություն և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը»:

«Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը», որը ՀՀ կողմից վավերացվել է 1993 թվականի սեպտեմբերի 23-ին, 19-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի առանց միջամտության սեփական կարծիք ունենալու, ազատ արտահայտվելու իրավունք, որն ընդգրկում է, անկախ պետական սահմաններից, ցանկացած տեսակի տեղեկատվություն և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը, լինեն դրանք բանավոր, գրավոր, թե՛ տպագիր, թե՛ իր ընտրած ցանկացած այլ միջոցով: 19-րդ հոդվածի 3-րդ մասով Դաշնագիրը նախատեսում է նաև 2-րդ մասի նկատմամբ սահմանափակումներ՝ կապված այլ անձանց իրավունքները կամ հեղինակությունը հարգելու, պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, բնակչության առողջության, բարոյականության պաշտպանության հետ: Սույն հոդվածն իր մեկնաբանումն է ստացել ՄԱԿ-ի՝ 2011 թվականի Մարդու իրավունքների կոմիտեի կողմից մշակված ուղեցույցում: Անդրադառնալով տեղեկատվություն տնօրինողներին, «տեղեկություն» հասկացությանը՝ ուղեցույցը ներառել է նաև դրույթներ հանրային նշանակություն ունեցող պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության վերաբերյալ: Մասնավորապես, ուղեցույցում նշված է, որ տեղեկատվության ազատության իրավունքի իրականացման համար դաշնագրի մասնակից պետությունները պետք է ակտիվորեն հրապարակայնացնեն հանրային նշանակություն ունեցող պաշտոնական տեղեկությունները, ապահովեն այդպիսի տեղեկատվության հեշտ, արագ, արդյունավետ և պրակտիկ հասանելիությունը: Համաձայն ուղեցույցի՝

¹ Տե՛ս European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 4.XI.1950:

² Տե՛ս International Covenant on Civil and Political Rights, General comment No. 34, Freedoms of opinion and expression, Geneva, (12 September 2011):

մասնակից պետությունները պետք է նաև համապատասխան միջոցներ ձեռնարկեն, որոնց դեպքում կապահովվի տեղեկության մատչելիությունը և տեղեկություններ փնտրելու և ստանալու հնարավորությունը: Այդպիսի միջոց է, օրինակ, տեղեկատվության ազատության վերաբերյալ օրենսդրությունը: Ուղեցույցն արձանագրում է, որ պետք է ժամանակին ընթացք տրվեն տեղեկություն ստանալու հարցումներին՝ դաշնագրով սահմանված կանոններին համապատասխան: Անդրադարձ է կատարվել նաև տեղեկության տրամադրման համար վճարներին՝ սահմանելով, որ դրանք չպետք է այնպիսին լինեն, որ տեղեկության տրամադրման արգելք դառնան: Մասնակից պետությունները պետք է ապահովեն, որ տեղեկության տրամադրումը մերժվի միայն հիմնավոր պատճառներով, ինչպես նաև ստեղծվեն բողոքարկման մեխանիզմներ տեղեկության տրամադրումը մերժելու կամ տեղեկություն ստանալու հարցումներին չպատասխանելու դեպքում¹:

1950 թվականին նորաստեղծ Եվրոպայի խորհուրդը մշակեց միջազգային համաձայնագիր, որը կարգավորում էր մարդու իրավունքները և հիմնական ազատությունները Եվրոպայում: 2001 թվականի հունիսի 25-ին ՀՀ-ն, միանալով Եվրոպայի խորհրդին, իր անդամակցության արարողության պահին ստորագրեց «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան: Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածը սահմանում է. «Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատորեն արտահայտվելու իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, տեղեկություններ և գաղափարներ ստանալու, տարածելու ազատությունը՝ առանց պետական մարմինների միջամտության և անկախ սահմաններից: Այս հոդվածը չի խոչընդոտում պետություններին՝ սահմանելու ռադիոհաղորդումների, հեռուստատեսային կամ կինեմատոգրաֆիական ձեռնարկությունների լիցենզավորում»:

Կոնվենցիան նախատեսում է նաև թույլատրելի սահմանափակումներ, եթե դրանք ծառայեցվում են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, տարածքային ամբողջականության կամ հասարակության անվտանգության, անկարգությունները կամ հանցագործությունները կանխելու, առողջությունը կամ բարոյականությունը, ինչպես նաև այլ անձանց հեղինակությունը կամ իրավունքները պաշտպանելու, խորհրդապահական պայմաններով ստացված տեղեկատվության բացահայտումը կանխելու կամ արդարադատության հեղինակությունն ու

¹ St'u International Covenant on Civil and Political Rights, General comment No. 34, Freedoms of opinion and expression, Geneva, (12 September 2011):

անաչառությունը պահպանելու համար¹: Այսինքն, եթե սահմանափակումները համաչափ են:

2009 թ.-ի հունիսի 18-ին Եվրոպայի խորհրդի կողմից ընդունվեց կարևորագույն մի փաստաթուղթ՝ «Պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության մասին կոնվենցիան», որը պաշտոնական փաստաթղթերի հասանելիության համապարփակ իրավունքը հաստատող առաջին փաստաթուղթն էր: Կոնվենցիան ուժի մեջ է մտել 2020 թվականին և ՀՀ-ի կողմից ստորագրվել նույն թվականի հունիսի 24-ին²: Կոնվենցիան սահմանում է պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման, ինչպես նաև հանրային նշանակության մարմինների պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիությունը և կարգավորում է դրա հետ կապված ընդհանուր իրավահարաբերությունները: Համաձայն նախաբանի՝ կոնվենցիան ընդունվել է՝ հաշվի առնելով պետական մարմինների թափանցիկության կարևորությունը բազմակարծ և ժողովրդավարական հասարակությունում, ինչպես նաև այն, որ «պաշտոնական փաստաթղթերի հասանելիության իրավունքի գործադրումը հանրության համար տեղեկատվության աղբյուր է, օգնում է հանրությանը կարծիք կազմել հասարակության վիճակի և պետական մարմինների վերաբերյալ, նպաստում է պետական մարմինների ազնվությանը, արդյունավետությանը և հաշվետվողականությանը՝ դրանով իսկ օգնելով նրանց լեգիտիմության հաստատմանը»: Կոնվենցիան նախատեսում է նաև ազգային օրենսդրությամբ պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության հնարավոր սահմանափակումներ՝ տարբեր բնագավառներում (ազգային անվտանգություն, պաշտպանություն, միջազգային հարաբերություններ) շահերի պաշտպանության նպատակով³: Այս փաստաթուղթը, մի կողմից ևս մեկ անգամ հաստատելով միջազգային պայմանագրերով և ՀՀ ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված՝ տեղեկատվության ազատության հիմնարար իրավունքը, մյուս կողմից սահմանում է պետական մարմինների և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, մեկ բառով՝ իշխանության բաց և թափանցիկ աշխատելու պարտականությունը և իշխանության իրական կրողի՝ ժողովրդի կողմից վերահսկելի լինելու սկզբունքը:

¹ Տե՛ս European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 4.XI.1950:
² Տե՛ս Ստորագրվել է Պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան [15.08.2021] www.1lurer.am
³ Տե՛ս The Council of Europe Convention on Access to Official Documents, (Tromsø, 18.VI.2009):

Մարդու իրավունքների երաշխավորման գործում մեծ է Սահմանադրության դերը, որը պարունակում է բարձրագույն իրավական ուժ ունեցող երաշխիք-հողվածներ: Ամենից ընդհանուր երաշխիքը սահմանադրական կարգն է, նրա համընդհանուր ճանաչում գտած սկզբունքներն ու նորմերը և, անշուշտ, դրանց անշեղ պահպանությունը: Սահմանադրական այդ երաշխիքից բխում են հիմնական իրավունքների և ազատությունների ապահովման որոշակի հնարավորություններ մարդկանց համար և որոշակի պարտականություններ՝ պետության համար: Մարդու իրավունքների ճանաչումը, պահպանությունը, ապահովումը և պաշտպանությունը պետության պարտականությունն է¹:

«Սահմանադրության 42-րդ հոդվածը սահմանում է կարծիքի արտահայտման ազատությունը. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք, որը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, ինչպես նաև առանց պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջամտության և անկախ պետական սահմաններից՝ տեղեկատվության որևէ միջոցով տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը»:

Քննարկվող հոդվածը խոսքի ազատության բովանդակային բաղադրատարր է դիտարկում տեղեկատվության ազատության իրավունքը: Այդ իրավունքի սահմանադրական բովանդակությունից բխում է, որ Մարդը կարող է ազատորեն փնտրել, ստանալ, տարածել տեղեկություններ, գաղափարներ՝ տեղեկատվության ցանկացած միջոցով՝ անկախ պետական սահմաններից:

Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը երաշխավորվում է Սահմանադրության 51-րդ հոդվածով. «Յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկություններ ստանալու և փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք»:

33-րդ հոդվածի 1-ին մասով երաշխավորվում է հաղորդակցության ազատությունը և գաղտնիությունը. «Յուրաքանչյուր ոք ունի նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների և հաղորդակցության այլ ձևերի ազատության և գաղտնիության իրավունք»: 2-րդ մասը նախատեսում է հաղորդակցության ազատության և գաղտնիության թույլատրելի սահմանափակումներ՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ

¹ Տե՛ս **Վաղարշյան Ա.Գ.**, Մարդու իրավունքների ու ազատությունների կենսագործման և սահմանափակման սահմանադրական նորամուծությունները (համակարգային և ձևական իրավաբանական մեկնաբանություն), էջ 2:

բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Անձնական տվյալների պաշտպանությունը սահմանում է Սահմանադրության 34-րդ հոդվածը: Այն երաշխավորում է անձի՝ իրեն վերաբերող տվյալների պաշտպանության իրավունքը՝ նախատեսելով թույլատրելի սահմանափակումներ: Անձնական տվյալների մշակումը պետք է կատարվի բարեխղճորեն՝ անձի համաձայնությամբ: Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ծանոթանալու պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում իր մասին հավաքված տվյալներին և պահանջելու ոչ հավաստի տվյալների շտկում, ինչպես նաև ապօրինի ձեռք բերված կամ այլևս իրավական հիմքեր չունեցող տվյալների վերացում: Անձնական տվյալներին ծանոթանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով¹:

Թեև Սահմանադրության վերոնշյալ հոդվածները երաշխավորում են ՀՀ-ում տեղեկատվության ազատության իրավունքը, սակայն Սահմանադրությունն ինքնին առանց այլ օրենքների ընդունակ չէ լուծելու իրավական կարգավորման խնդիրները:

Սահմանադրությունը հիմնական օրենքն է, ունի հիմնադիր բնույթ: Սահմանադրության ընդունումը չի նշանակում, որ դրա իրավական գաղափարներն ու նորմերը, մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների ու ազատությունների մասին դրույթներն արդեն իրականություն են: Սահմանադրությունն ամրագրում է հասարակական հարաբերությունների վրա իրավական ներգործության ցանկալի տեսլականը, որի իրականության վերաձելն ու հասարակական հարաբերությունները սահմանադրականացնելը պահանջում են պետաիրավական ակտիվ գործունեություն: Սահմանադրական հիմնադրույթները և պահանջները սոցիալական պրակտիկայում կենսագործելու բազմափուլ ճանապարհի առաջին օղակն են: Հիմնական օրենքի դրույթների հետագա զարգացումը կատարվում է այլ նորմատիվ փաստաթղթերի միջոցով²:

¹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն (06.12.2015 թ., ուժի մեջ է մտել 22.12.2015 թ., ՀՀՊՏ 2015.12.21):

² Տե՛ս **Վաղարշյան Ա.Գ.**, Մարդու իրավունքների ու ազատությունների կենսագործման և սահմանափակման սահմանադրական նորամուծությունները (համակարգային և ձևական իրավաբանական մեկնաբանություն), էջ 3:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԿԱՆ ՂԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐ 1(113)2024

ՀՀ-ում տեղեկատվության ազատության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքով:

Օրենքի 4-րդ հոդվածը որպես տեղեկատվության ազատության ապահովման հիմնական սկզբունքներ է սահմանում տեղեկությունները գրանցելու, դասակարգելու և պահպանելու միասնական կարգի սահմանումը, տեղեկություններ փնտրելու և ստանալու ազատության պաշտպանությունը, տեղեկություններ տրամադրելու մատչելիության ապահովումը և հրապարակայնությունը:

Սկզբունքները երաշխավորում են տեղեկատվություն ստանալու և տարածելու իրավունքը՝ առանց պետության կողմից անհիմն սահմանափակումների:

Մասնավորապես, 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ տեղեկության տրամադրումը չի կարող մերժվել, եթե դա վերաբերում է քաղաքացիների անվտանգությանը և առողջությանը սպառնացող արտակարգ դեպքերին, ինչպես նաև տարերային (ներառյալ՝ պաշտոնապես կանխատեսվող) աղետներին և դրանց հետևանքներին, ներկայացնում է ՀՀ տնտեսության ընդհանուր վիճակը, ինչպես նաև բնության և շրջակա միջավայրի պաշտպանության, առողջապահության, կրթության, գյուղատնտեսության, առևտրի, մշակույթի բնագավառում տիրող իրական վիճակը, ինչպես նաև եթե վերջինիս չտրամադրելը բացասական ազդեցություն կունենա ՀՀ սոցիալ-տնտեսական, գիտատեխնիկական և հոգևոր-մշակութային զարգացման պետական ծրագրերի իրականացման վրա¹:

Թեև օրենքը կարգավորում է տեղեկատվության ազատության հետ կապված հարաբերությունները, սահմանում տեղեկատվության ապահովման բնագավառում տեղեկատվություն տնօրինողների իրավասությունները, ինչպես նաև տեղեկություններ ստանալու կարգը, ձևերը և պայմանները, սակայն ունի մի շարք բացթողումներ, որոնք խոչընդոտում են տեղեկատվական իրավունքի պատշաճ իրականացմանը:

Մասնավորապես, մի շարք երկրներ տեղեկատվության ազատության օրենքով նախատեսում են վերահսկման հատուկ մասնագիտացված մարմին, որը կոչվում է Տեղեկատվության ազատության հարցերի հանձնաժողով (երբեմն՝ Հանձնակատար, եթե պաշտոնը միանձնյա է): Որոշ երկրներում այս դերը հատկացված է արդեն իսկ գոյություն ունեցող

¹ Տե՛ս «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենք (ՀՕ-11-Ն, 23.09.2003 թ.):

հաստատությանը՝ Օմբուդսմենին կամ մարդու իրավունքների պաշտպանության հարցերով հանձնաժողովին¹:

Հայաստանն առայժմ բողոքարկումներով զբաղվելու գործառույթը հատկացրել է Մարդու իրավունքների պաշտպանի (ՄԻՊ) գրասենյակին, որը ստեղծվել է 2007 թվականին ընդունված՝ «Մարդու իրավունքների պաշպանի մասին» ՀՀ օրենքով: ՄԻՊ-ը մարդու իրավունքների հարցերով մասնագիտացած Օմբուդսմեն է: Հայաստանի տեղեկատվության ազատության ոլորտի օրենսդրությունը որևէ այլ վերահսկողական կամ իրազեկման գործառույթներ (այսինքն՝ բողոքարկումներից զատ) չի տալիս որևէ կենտրոնական մարմնի: Խնդիրն այստեղ կայանում է նրանում, որ ՄԻՊ-ին տրված միակ վերահսկման գործառույթը բողոք-դիմումները լսելն է: Պաշտպանին չի տրվել իրազեկման այն դերը, որը սովորաբար տրվում է մասնագիտացված վերահսկող մարմիններին:

4. Եզրակացություն

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ գալիս ենք այն եզրահանգմանը, որ մասսայական տեղեկատվության ազատության հայեցակարգի օրենսդրական ամրագրումը միակողմանի է և հավուր պատշաճի չի արտացոլում անհատի, հասարակության և պետության շահերի հավասարակշռության ապահովման երաշխիքների սահմանադրորեն հիմնավորված անհրաժեշտությունը: Կարող ենք փաստել, որ մասսայական տեղեկատվության տարածումն ամրագրող և երաշխավորող նորմատիվ իրավական ակտերի համակարգի առկայությանը զուգահեռ, ներկայումս նույն այդ տեղեկատվությունից պաշտպանվելու իրավունքը չունի պատշաճ իրավական կարգավորում: Առկա իրավական նորմերը, որոնք ուղղված են պաշտպանելու քաղաքացիներին անստույգ, անարժանահավատ և վնասակար տեղեկատվությունից, ոչ համակարգված բնույթ ունեն:

Ստեղծված իրավիճակում, տեղեկատվության տարածման իրավունքն ամրագրող օրենսդրական համակարգի կատարելագործմանը զուգահեռ անհրաժեշտ է տեղեկատվությունից պաշտպանության իրավունքն ամբողջական տեսության մշակում և նորմատիվ իրավական ակտերի կատարելագործում:

¹ Տե՛ս Տեղեկատվության ազատության իրավունքը կարգավորող օրենսդրական շրջանակի վերլուծություն https://foi.am/wp-content/uploads/2023/10/Armenia-Analysis_ARM.pdf

ՍԱԳՄԱՆԱՐԴՈՎԿԱՆ ՂԱՏԱՐՈՒՄ 1(113)2024

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. ՀՀ Սահմանադրություն (06.12.2015թ., ուժի մեջ է մտել 22.12.2015թ., ՀՀՊՏ 2015.12.21):
2. **Վաղարշյան Ա.Գ.**, Մարդու իրավունքների ու ազատությունների կենսագործման և սահմանափակման սահմանադրական նորամուծությունները (համակարգային և ձևական իրավաբանական մեկնաբանություն), էջ 1:
3. **Հարությունյան Գ.Գ, Վաղարշյան Ա.Գ.**, ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Եր., 2010 թ.:
4. «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենք (ՀՕ-11-Ն, 23.09.2003 թ.):
5. Տեղեկատվության ազատության իրավունքը կարգավորող օրենսդրական շրջանակի վերլուծություն https://foi.am/wp-content/uploads/2023/10/Armenia-Analysis_ARM.pdf
6. Ստորագրվել է Պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան [15.08.2021] www.1lurer.am
7. **Болдырев С.Н.** Гарантии как технико-юридические средства обеспечения прав и свобод личности // Общество и право. 2010. № 5. - С. 21.
8. **Иванов С.В.** Понятие и сущность конституционно-правовых гарантий // Вестник Омского университета. Сер.: Право. 2016. № 2. - С. 68.
9. Dictionnaire Français-Russe: Larousse. Paris. 2005. pg. 193.
10. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome, 4.XI.1950.
11. International Covenant on Civil and Political Rights, General comment No. 34, Freedoms of opinion and expression, Geneva, (12 September 2011).
12. The Council of Europe Convention on Access to Official Documents, (Tromsø, 18.VI.2009).
13. The Right to Access to Public Information in the Americas: Specialized Supervisory and Enforcement Bodies <http://www.oas.org/en/iachr/expression/docs/reports/access/thematic%20report%20access%20to%20public%20information%202014.pdf>

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ СВОБОДЫ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

Аннотация

Наличия декларации прав человека недостаточно, важна также реализация этих прав, то есть создание благоприятных условий для их осуществления, обеспечение их защиты, устранение барьеров, мешающих людям использовать свои возможности. Другими словами, права человека должны быть гарантированы.

Право на свободу информации является одним из фундаментальных прав человека, и при отсутствии должного законодательного регулирования и механизмов его реализации человеку будет существенно сложно осуществлять и другие права.

Целью данной статьи является исследование конституционно-правовых гарантий свободы массовой информации в Республике Армения.

Исследование законодательства, регулирующего эту сферу, позволяет выявить, что законодательно закрепленное понятие свободы массовой информации является односторонним и не отражает в достаточной мере конституционно обоснованную необходимость соблюдения баланса интересов личности, общества и государства.

Ключевые слова: Конституция, гарантии, свобода информации, основные права, массовая информация.

CONSTITUTIONAL AND LEGAL GUARANTEES OF FREEDOM OF MASS INFORMATION IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

Annotation

In addition to the Declaration of Human Rights, it is important to implement them; that is, to create favorable conditions for their implementation, to ensure their preservation and protection, and to eliminate the obstacles that prevent people from utilizing their opportunities. In other words, human rights must be guaranteed.

The right to freedom of information is one of the fundamental human rights, and in the absence of proper legislative regulation and implementation mechanisms, it will be significantly difficult for a person to realize other rights as well.

This article aims to study the constitutional and legal guarantees of mass media freedom in the Republic of Armenia.

The study of the legislation regulating the field has revealed that the legislative fixation of the concept of freedom of mass media is one-sided and does not fully reflect the constitutionally justified need to guarantee the balance of the interests of the individual, society, and the state.

Keywords: Constitution, guarantee, freedom of information, fundamental rights, mass information.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 18.03.2024 թ., փրվել է գրախոսության 18.03.2024 թ., ընդունվել է տպագրության 28.03.2024 թ.: